

Vleermuizen in de stad Culemborg

door Wiegert Steen en Gerard Smit

fotografie Wiegert Steen

Vleermuizen zijn nachtactieve vliegende zoogdieren, die in Europa allemaal insecteneters zijn. Ze eten maar liefst 300 muggen per avond maar doen zich ook te goed aan motten, kevers en spinnen. Vleermuizen worden vaak in verband gebracht met oude gebouwen, kerken en boerschuren, maar komen binnen de bebouwde kom vooral in de 'gewone' rijtjeshuizen voor.

In Culemborg is de gewone dwergvleermuis – de in ons land meest algemene soort – een bewoner van Culemborg oost, centrum, west en van Pavijen. Er zijn ook boombewonende soorten die onder meer in de Plantage verblijven en bezoekers van kerkzolders en schuren in de stad.

Soorten in de stad Culemborg

In Nederland komen 22 soorten vleermuizen voor, hoewel sommige sinds lang niet meer gezien zijn en vermoedelijk voor Nederland zijn uitgestorven. Ze zijn allemaal anders. In de stad Culemborg komen zover bij ons bekend zeker de volgende zes vleermuissoorten voor:

1. Gewone dwergvleermuis;
2. Laatvlieger;
3. Ruige dwergvleermuis;
4. Gewone grootoorvleermuis;
5. Watervleermuis; en
6. Rosse vleermuis.

De meest voorkomende soort in de stad, de **gewone dwergvleermuis**, is een gebouwbewonende soort, zo klein dat hij met gemak in een klein luciferdoosje past. Het diertje heeft dan ook geen enkele moeite om via een smalle ventilatiespleet in de muur toegang te krijgen tot de ruimte in de spouw (afbeelding 1). Spouwmuren zijn de favoriete hanglocaties waar zowel individuele mannetjes een plekje vinden als kraamkolonies van tientallen vrouwtjes kunnen verblijven. Ze gebruiken de spouw om te slapen, maar hier kunnen ook de jongen geboren en verzorgd worden. Dit is dan een kraamverblijfplaats. Mannetjes verblijven vaak alleen of in het najaar met enkele vrouwtjes en de plek wordt dan gebruikt als paarverblijfplaats. Ook kan in de spouw worden overwinterd, bij grote gebouwen kan het dan gaan om honderden tot soms wel duizenden dieren. Dergelijke massawinterverblijven zijn bekend van Utrecht maar komen voor zover bekend niet in Culemborg voor.

Ook de **laatvlieger** is een echte gebouw-bewonende soort. Hij is duidelijk groter dan de gewone dwergvleermuis. Het is een typische soort van de rand van de stad waar veel groen aanwezig is. Het is geen typische stadsoort want hij jaagt vooral in half open gebied. Vanuit hun verblijfplaats

vliegen ze naar het buitengebied om te jagen. Er zijn enkele verblijfplaatsen bekend in Culemborg.

De vleermuizen hebben vaak een netwerk van verschillende verblijfplaatsen waar-tussen ze regelmatig verhuizen. Afhanke-lijk van het seizoen en het weer biedt dan de een en dan de andere verblijfplaats de juiste omstandigheden. Zo kunnen de dieren in het voorjaar een voorkeur hebben voor een zuidgevel die snel opwarmt. In de zomer wordt deze te warm en dan vertrekken ze naar een koelere plek. Verblijfplaatsen in de stad liggen hooguit enkele honderden meters uit elkaar.

De dieren zijn erg plaatstrouw, dat wil zeggen dat ze jaarlijks dezelfde verblijf-plaatsen gebruiken. Dit aanbod aan ver-blijfplaatsen staat echter onder druk, door ontwikkelingen als het (na-)isoleren van gebouwen. Dit is weliswaar goed voor het milieu, maar beperkt de mogelijkheid voor verblijfplaatsen van vleermuizen. De laatste jaren is hier wel steeds meer aandacht voor. Bij het na-isoleren van woningen moet worden voorkomen dat vleermuizen worden ingesloten (en vervolgens sterven) en zal de mogelijk-heid op verblijfplaatsen zoveel mogelijk behouden moeten blijven. Dit kan bijvoor-beeld door vleermuiskasten op te hangen. Dit geldt natuurlijk ook voor andere gebouw-bewoners, zoals huismussen en gierzwaluwen. Voorafgaande aan het uitvoeren van de werkzaamheden worden de woningen onderzocht op aanwezig-heid van dieren. Bij dit onderzoek zijn in Culemborg op verschillende locaties verblijfplaatsen ontdekt van gewone en ruige dwergvleermuizen en laatvliegers.

De gewone dwergvleermuis heeft in tegenstelling tot de laatvlieger vaak al voldoende voedselaanbod in een goed begroeide achtertuin en jagende dieren zijn daarom nagenoeg overal in Culemborg te zien (afbeelding 4). Kraamkolonies die uit tientallen vrouwtjes kunnen bestaan, zoeken vaak de insectenrijkere plekken aan de rand van de stad op. Ze gebruiken daarbij vaste vliegroutes waarbij het jachtgebied tot twee kilometer van de kraamkolonie kan liggen. Een voorbeeld van zo'n vliegroute is de Molenwindsingel waarbij de dieren tussen de bomen naar de uiterwaarden vliegen om daar te jagen.

Afbeelding 1. Gewone dwergvleermuis in een spouwmuur

In de avondschemer zijn gewone dwergvleermuizen goed te zien en onderscheiden zich met hun acrobatische duikvluchten, die soms ook plaatsvinden op ooghoogte, van de gierzwaluw of de merel. Twee soorten waarmee foeragerende dwergvleermuizen nog wel eens worden verward. Ook onderscheidt de gewone dwergvleermuis zich hiermee van zijn grotere collega's, zoals de **rosse vleermuis**. Deze soort is ongeveer net zo groot als een volwassen merel en vliegt in tegenstelling tot de gewone dwergvleermuis hoog en rechtlijnig. De rosse vleermuis is een boombewoner die onder andere in de Plantage verblijft. De soort heeft meer variatie aan insecten nodig en jaagt meer in het buitengebied dan in de stad Culemborg. Het jachtgebied kan op vele kilometers van de verblijfplaats liggen.

De **ruige dwergvleermuis** is een andere boombewonende soort die echter ook in gebouwen voor kan komen. Ze komen niet alleen in holle bomen voor maar hebben genoeg aan een ruimte achter schors of spleet bij een oude afscheurende tak. Hij lijkt sterk op de gewone dwergvleermuis, maar is een stuk minder algemeen in Culemborg. In Nederland worden 's zomers vrijwel uitsluitend solitaire mannetjes gevonden. De vrouwtjes komen in de nazomer vanuit noordoost Europa en leggen daarbij afstanden van 1.500 tot 2.000 km af om onder andere in Nederland te overwinteren en te paren. Overwinteren doen ze vooral in gebouwen. Tijdens de trek in het najaar vormen de vrouwtjes paargroepjes in de verblijfplaatsen van territoriale mannetjes die zij tijdens hun route passeren. Deze verblijfplaatsen worden dan uitermate fel verdedigd tegen andere mannetjes.

De **gewone grootoorvleermuis** is ook zowel in gebouwen als in bomen te vinden. Ze zijn te herkennen aan hun grote oren. De soort is sterk gebonden aan kleinschalig landschap, dus boerderijen of parken. Ze jagen op bosrijke plekken in de directe omgeving van de verblijfplaats tot een afstand van maximaal 3 km. Dus vliegt er één in de achtertuin dan is de kans groot dat die ergens op erf verblijft. Grote prooien worden meegenomen naar een hangplaats en daar opgegeten. Deze plekken zijn herkenbaar aan de vleermuiskeutels en de afgebeten vlindervleugels die onder de hangplek te vinden zijn. Andere vleermuissoorten doen dit niet.

Afbeelding 2. Gewone grootoorvleermuis overwinterend in Fort Everdingen

De **watervleermuis** jaagt, zoals zijn naam doet vermoeden, vlak boven het wateroppervlak. Ze verblijven in spleten en gaten in holle bomen. De soort wordt vooral foeragerend waargenomen in Culemborg, maar er is ook een enkele (kraam)verblijfplaats bekend in een bomenlaan aan de rand van de stad. Daarnaast wordt deze soort veel waargenomen tijdens wintertellingen in Fort Everdingen en Fort Hondswijk. Hier worden dan ook veel gewone grootoorvleermuizen en baardvleermuizen overwinterend gezien.

Afbeelding 3. Watervleermuis

Over de **baardvleermuis** is in de omgeving van Culemborg weinig bekend, zover bekend komt hij niet voor in de stad Culemborg.

Vleermuizen ontdekken in de stad Culemborg

Vleermuizen zijn op verschillende manieren te ontdekken in Culemborg. Vliegt er een grote vleermuis met smalle vleugels en snelle vlucht hoog door het open luchtruim dan gaat het om een rosse vleermuis. Vliegt er een vleermuis vlak boven het wateroppervlak dan gaat het vaak om een watervleermuis.

Naast zichtwaarnemingen zijn vleermuizen ook te determineren met behulp van een batdetector. Vleermuizen oriënteren door een ultrasoon geluid uit te zenden dat weerkaatst op voorwerpen in de omgeving. De weerkaatsing (echo) vangt de vleermuis op met zijn oren en daardoor kan hij de plaats (locatie) en vorm van die voorwerpen bepalen. We noemen deze manier van 'kijken met je oren' echolocatie. De soorten verschillen onderling in het echolocatiegeluid dat ze maken en zijn daarmee op soort te herkennen. Het ultrasonische geluid kunnen wij meestal niet horen. De batdetector zet dit geluid om in hoorbare klikjes zodat we het waar kunnen nemen en de soort kunnen bepalen.

Sinds kort is er een batdetector (de Batlogger) die ultrasoon geluid automatisch opneemt en daarbij de locatie (GPS) en het tijdstip vastlegt. Door met de Batlogger de straten in Culemborg west door te fietsen, is de activiteit van jagende vleermuizen in kaart gebracht. Ook worden routes over de Lekdijk en door de omgeving van Culemborg gereden in het kader van een landelijk monitoringsprogramma. Jagende gewone dwergvleermuizen zijn in vrijwel geheel westelijk Culemborg te vinden, zowel in de oudere wijken als in nieuwe wijken zoals Parijsch. Het zal hier vooral gaan om territoriale mannetjes omdat grotere aantallen jagende dieren nergens zijn waargenomen, ook niet in het parkje langs de dijk bij het spoor, de groenstrook langs het spoor of de schapenweide en volkstuinjes. De jachtgebieden voor kraamkolonies in het westen van de stad moeten we dan ook buiten de bebouwing zoeken. Het oostelijk deel bevat groen met grotere waterpartijen zoals de singels, Eva-Lanxmeer en de parkzone langs de Parklaan. Hier worden wel grotere aantallen dieren jagend waargenomen.

Vleermuizen als insectenetters dragen bij aan een leefbare stad, een stad die wij delen met tal van andere stadsbewoners. Sloop, renovatie, na-isolatie, het plaatsen van straatverlichting en het groenbeheer hebben allemaal effecten op vleermuizen. Om verantwoord met onze medebewoners om te kunnen gaan, is het belangrijk meer van hen te weten. Zij geven hun geheimen echter maar geleidelijk aan prijs. ■